

cd.

"Polska ceramika apteczna w Muzeum Farmacji Akademii Medycznej w Krakowie", Wojciech Roeske, Kraków 1973 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/2, 379-380

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

towym oraz prądnicą samowzbudnej prądu stałego, mającego również osiągnięcia na polu mechaniki i optyki². Jedlik, po ukończeniu szkoły średniej, wstąpieniu do zakonu benedyktynów i uzyskaniu doktoratu filozofii, był najpierw nauczycielem w gimnazjum i liceum benedyktyńskim w Győr, potem wykładał w Akademii Królewskiej w Poznaniu i wreszcie długie lata kierował katedrą fizyki i mechaniki na uniwersytecie w Peszcie, gdzie też piastował funkcje dziekana i prodziekana wydziału fizyczno-matematycznego oraz rektora; ponadto został członkiem rzeczywistym węgierskiej Akademii Nauk. Jako zamiłowany przyrodnik, zdolny pedagog i utalentowany fizyk eksperymentator rozwinął intensywną działalność naukowo-badawczą i wynalazczą w dziedzinie elektryczności, optyki i mechaniki. W dorobku swoim miał 73 wynalazki i udoskonalenia oraz 40 publikacji. Książka Cwierawy jest pierwszą poza Węgrami próbą przedstawienia naukowej biografii tego wybitnego uczonego³. Jest ona przede wszystkim poświęcona opisowi badań eksperymentalnych Jedlika w dziedzinie elektrotechniki. Autor wykazał, że Jedlik wcześniej i niezależnie od innych badaczy wykonał działający model silnika elektromagnetycznego i stał się odkrywcą zasady samowzbudzenia, która była przez niego wykorzystana do zbudowania prądnicy jednakbiegunowej. Ponadto w książce opisano wynalazki Jedlika w dziedzinie ogniw galwanicznych, akumulatorów i kondensatorów, a także pierwszy schemat i urządzenie do pojemnościowego zwielokrotniania napięcia, nazwanego przez twórcę intensatorem. Wielostronna działalność naukowo-pedagogiczna i wynalazcza Jedlika została przedstawiona na tle ważniejszych osiągnięć w historii elektromagnetyzmu XIX wieku. Publikacja jest opatrzona odsyłaczami do źródeł, zawiera kilka rysunków, spis ważniejszych prac Jedlika oraz rejestr nazwisk występujących w tekście. Lektura tej źródłowo opracowanej publikacji pozwala nie tylko poznać biografię jeszcze jednego, mało dotąd znanego, badacza i naukowca, ale także poszerzyć wiadomości z dziejów określonego etapu rozwoju fizyki i elektrotechniki.

Jerzy Kubiawski

Wojciech Roeske: *Polska ceramika apteczna w Muzeum Farmacji Akademii Medycznej w Krakowie*. Kraków 1973 ss. 56, nlb. 2, ilustr. Akademia Medyczna w Krakowie.

Z zadowoleniem odnotować należy nową pracę krakowskiego historyka farmacji, doc. dr hab. Wojciecha Roeske na temat polskiej ceramiki aptecznej. O swych wstępnych badaniach informował już autor przed dwoma laty w referacie wygłoszonym podczas Międzynarodowego Kongresu Historii Farmacji w Pradze czeskiej (1971). Praca ta winna zainteresować również historyków sztuki i historyków kultury materialnej. Całość poprzedzona wstępem i krótką informacją na temat Muzeum Farmacji składa się z trzech rozdziałów: 1. *Z historii ceramiki aptecznej*, 2. *Polska ceramika apteczna w Muzeum Farmacji w Krakowie: Prószków Śląski, Warszawa, Korzec, Tomaszów Lubelski, Baranówek, Koło, Lubartów, Cmielów*, 3. *Formy plastyczne polskiej ceramiki aptecznej w Muzeum Farmacji w Krakowie*. Ponadto praca zawiera dwie

² Działalność Jedlika na polu elektrotechniki przedstawił G. K. Cwierawa w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki” R. 16: 1971 nr 2 s. 245—54.

³ Dotychczas obszerniejsze prace o Jedliku były publikowane jedynie na Węgrzech, np.: Eötvös L.: *Jedlik Anyos emlékezete 1897*; Ferenczy V.: *Jedlik Anyos István élete és alkotásai*, Győr 1936; de Verebely L.: *Anyos Jedlik. A Hungarian pioneer of electricity*, Budapest 1931. Wzmiankę o pracach Jedlika nad konstrukcją prądnicy elektrycznej, prowadzonych równocześnie i niezależnie od prac na tym polu Wernera Siemens, Sorena Hjortha, Alfreda Varley'a i Charles'a Wheatstone'a, zawiera książka S. V. Weihera i H. Goetzlera *Weg und Wirken der Siemens-Werke im. Fortschritt der Elektrotechnik 1847—1972*. München 1972, s. 20.

uzupełniające tablice, a mianowicie: *Zestaw znaków fabrycznych i czasokres ich stosowania na naczyraniach aptecznych z polskiej produkcji ceramicznej oraz Zestaw form plastycznych naczyń aptecznych z polskiej produkcji ceramicznej w Muzeum Farmacji.*

Autor wyraźnie wyznacza cel i zadania swej pracy ujmując je w czterech punktach: „1) uporządkowanie i usystematyzowanie istniejących relikwów polskiej ceramiki aptecznej tak w aspekcie miejsca, w którym były wyprodukowane jak i czasu ich produkcji, 2) określenie rodzaju tworzywa, z którego zostały wyprodukowane, 3) scharakteryzowanie i opisanie specyfiki polskiej ceramiki aptecznej tak z aspektu formy jak i dekoracji, 4) ustalenie jej proveniencji”.

Polska ceramika apteczna stanowi jeden z podstawowych działów farmaceutycznej kultury materialnej krakowskiego Muzeum Farmacji. Charakteryzuje ją duże bogactwo i różnorodność form. W zbiorach znajduje się kolekcja ok. 300 naczyń wyprodukowanych w Polsce, gromadzonych systematycznie przez szereg lat dzięki przeprowadzaniu terenowych wizji lokalnych, inwentaryzacji i kwerend we wszystkich niemal polskich aptekach. Z zestawień tabelarycznych zamieszczonych w pracy W. Roeske wynika, że w okresie od drugiej połowy XVIII wieku do połowy XX wieku osiem największych polskich wytwórni ceramiki produkowało naczynia, które ze względu na ich funkcjonalne przeznaczenie, charakterystyczne formy plastyczne, ornamentację i sygnowanie, trzeba zaliczyć do osobnego typu produkcji dającego się określić mianem polskiej ceramiki aptecznej. Tworzywem ceramicznym była kamionka, fajans, porcelit i wysokogatunkowa porcelana. Z punktu widzenia formy wyodrębnić można: słoiki, puszk i wazoniki apteczne. Omawiając ornamentację naczyń aptecznych autor stwierdza, że podobnie jak w produkcji europejskiej, można i u nas zaobserwować stopniowe zanikanie wszelkich ozdób — po okresie empiru. Do wyjątków należy produkcja Baranówka i Koła, gdzie jeszcze w pierwszej połowie XIX wieku stosowano ludowe wzornictwo. Można też wytropić wpływy obce, np.: naczynia apteczne Wollfa z końca XVIII wieku naśladują zdobnictwo holenderskich manufaktur z Delf. Ilościowo i jakościowo najwięcej naczyń ceramiki aptecznej produkowała fabryka w Cmielowie, która ma najdawniejszą tradycję. Przeważa tu porcelana i porcelit, a więc tworzywo twarde, nieprzepuszczalne i jednocześnie estetyczne, odpowiadające potrzebom praktycznej farmacji.

Dla historyków farmacji jak również dla historyków kultury materialnej pożyteczny jest — zamieszczony na końcu książki — *Katolog zabytków polskiej ceramiki aptecznej w Muzeum Farmacji*. Szata graficzna wydawnictwa: estetyczna okładka i starannie wykonane ilustracje podnoszą walory pracy.

cd.

Witold Arkuszewski: *Wiślane statki pasażerskie XIX i XX wieku*. Gdańsk 1973 Zakład Narodowy im. Ossolińskich ss. 200, rys. 130.

Prace Muzeum Morskiego w Gdańsku, t. 5.

Książka jest pierwszą obszerniejszą pracą przedstawiającą rozwój użytkowej i architektonicznej koncepcji wiślanego statku pasażerskiego. Podane w książce charakterystyki statków zawierają zarówno główne ich parametry techniczno-eksploatacyjne, jak i omówienie sylwety, układu przestrzennego, urządzenia pomieszczeń itd. tych statków. Okazuje się, że dawne statki wiślane budowane w Polsce nie były prymitywne ani w konstrukcji ani w układzie przestrzennym przy urządzeniu wnętrza i dorównywały podobnym statkom budowanym w stocznjach zagranicznych. Jak pisze w przedmowie prof. Witold Urbanowicz, „świadczy to dobrze o ambicjach i umiejętnościach polskich konstruktorów; wiadomo bowiem, że projektowanie statków na tak płytką i niesforną rzekę, jak Wisła, jest trudniejsze niż na inne drogi